

## **Hayek, the Problem of Order and the Socialist Calculation Debate:**

### **A Critique on the Book "*Individualism and Economic Order*"**

**Abdolhamid Moarefi Mohammadi\***

#### **Abstract**

One of the most significant ideological and yet technical debates of the early twentieth century is the socialist calculation debate, which took place between Mises and Hayek as proponents of capitalism and socialists such as Lange. Our objective in this article is to examine the rise and fall of this debate by analyzing Hayek's most important work in this field, the book "*Individualism and Economic Order*". This discussion began with Mises, who claimed that a socialist economy and, consequently, economic planning were impossible. He reasoned that this impossibility stemmed from the inability of a planning system to calculate prices. This impossibility was interpreted by socialists like Lange as the impossibility of socialism due to the complexity of calculations or the absence of competition in a socialist system. However, Mises and later Austrian economists like Hayek argued that this impossibility was something beyond mere computational problems related to price calculation or the lack of competition. Although Hayek makes crucial points in explaining the miracle of the price mechanism and the market institution, he has overlooked important issues, and his theory has become an idealized one. While it is true that socialism is impossible due to the elimination of the market, the abstract capitalism envisioned by Hayek is also practically impossible for non-Western countries due to its abstract and ahistorical perspective.

**Keywords:** Economic Order, Lange, Market, Mises, Socialist Calculation Debate.

\* Associate Professor of Economics, University of Isfahan, Isfahan, Iran, [a.h.mohammadi@ase.ui.ac.ir](mailto:a.h.mohammadi@ase.ui.ac.ir)

Date received: 31/08/2025, Date of acceptance: 12/02/2026



## **Introduction**

The debate over the "Socialist Calculation Debate" is one of the most fundamental disputes in the history of twenty century economic thought. Hayek dedicated three separate articles to this subject in his book "Individualism and Economic Order". The context of this controversy dates back to 1920, when Mises argued that a socialist economy, due to the absence of a price system for capital goods, is incapable of rational economic calculation. In response, Oskar Lange and Abba Lerner put forward the theory of "market socialism," claiming that a planning board could determine equilibrium prices through trial and error and by simulating the market mechanism. In these three articles, while expanding and completing Mises's critique, Hayek provides a decisive and profound response to these claims — a response that goes beyond mere "impracticality" of planning and points to its epistemological impossibility

## **Materials and Methods**

One of the most important methodological points made by Hayek is his rejection of the common narrative of the debate, which claims Mises had in mind theoretical and absolute "impossibility" while Hayek considered practical "impossibility." Hayek emphasizes that there is no separation between the theoretical and the practical: a theory that relies on unrealistic assumptions, such as perfect knowledge and a static world, is an invalid theory. From Hayek's perspective, the mathematical economics approach, with its simultaneous equations, systematically eliminates what is our main task to explain. In this collection of articles, Hayek presents his epistemological argument, which is the core of his critique of socialism. In his view, if we assume that all the knowledge necessary for planning is available to a single mind, then no economic problem exists, and the problem becomes merely technical. However, in the real world, knowledge is dispersed among millions of individuals, and a significant part of this knowledge is knowledge of particular time and place (local and tacit knowledge) that cannot be collected or centralized. A planning board can never gain access to this knowledge, regardless of its computational power. In response to Hayek, Lange proposed "managed competition," whereby a planning board could achieve equilibrium prices by experimentally setting prices, checking warehouse inventories, and adjusting prices based on surplus or shortage. Hayek argues that Lange and his supporters "contemplate a stationary world in which no further change occurs and economic history has reached its final stage." They ignore

### **3 Abstract**

the central role of the capital market, speculators, and entrepreneurs. Hayek also offers a fundamental critique of the concept of "marginal cost" which Lange uses as a pricing criterion. He writes that "the excessive preoccupation with the hypothetical conditions of a stationary equilibrium has led modern economics... to endow the concept of costs with a definiteness and certainty which cannot be attributed to any cost phenomenon in real life." In the real world, where constant change exists, costs are not "given"; rather, they are shaped by entrepreneurs' subjective estimates of future selling prices.

### **Discussion and Result**

In these articles, considering Lange and his supporters as his opponents, Hayek concludes that rational economic calculation under socialism is not only impractical but impossible. His main argument can be summarized in several points: The first point concerns the unrealistic nature of the "market simulation game." In a real market, investors and speculators risk their own wealth and destiny, and this is what makes them accountable to consumers. In his view, "speculating and investing cannot be played at." The second point concerns the lack of a real capital market. Lange denies the existence of a market for capital goods, but Hayek shows that without a capital market, there is no signal for intertemporal allocation of resources. The main function of the capital market is to assess which investments have been successful and which have been unsuccessful. In the absence of real prices for capital goods, the planning board "cannot know whether a particular investment is rational or not." The third point concerns the concept of competition as a discovery process. For Hayek, competition is a discovery process, not a state of equilibrium. The cost and demand curves which Lange assumes the planning board has access to do not "exist objectively in the real world and are therefore not recognizable to real actors; they must be discovered day by day." This discovery process only occurs when entrepreneurs risk their own resources and face real competition.

### **Conclusion**

In the "Socialist Calculation" articles of Individualism and Economic Order, Hayek elevates Mises's critique of socialism from a "computational" argument to a deeper "epistemological" one. He shows that the main problem of socialism is not a lack of computational power, but our structural ignorance of the inherent dispersion of knowledge in society. No planning board, regardless of its computational ability, can

obtain the dispersed knowledge that resides in the minds of millions of individuals and is transmitted through price signals in the market. Hayek's theoretical innovation in this debate is shifting the focus of attention from equilibrium to process. While Lange and neoclassical economics were focused on finding equilibrium prices (a problem that is unsolvable even in theory), Hayek showed that the real problem is "coordination" under conditions of constant change. The capital market and entrepreneurship are the institutions that make this coordination possible, and their elimination means eliminating the possibility of any rational calculation. Ultimately, this controversy remains not only as a powerful theoretical critique of socialism but also as a fundamental statement about the nature of knowledge, rationality, and social order.

### **Bibliography**

- Barone, E. ([1908] 1935). "The Ministry of Production in the Collectivist State", in F.A. von Hayek (ed.), *Collectivist Economic Planning. Critical Studies on the Possibilities of Socialism*, London: Routledge. pp. 245–90.
- Hayek, F.A. ,(1944) , *The Road to Serfdom* (London: George Routledge and Sons).
- Hayek, Friedrich von (2015). *Individualism and Economic Order*. Translated by Mohsen Ranjbar. Nashr-e Markaz, Tehran.
- Kantorovich, L.V. ([1959] 1965). *The Best Use of Economic Resource*, Oxford: Pergamon.
- Lange, O.R. (1936) 'On the economic theory of socialism', *Review of Economic Studies*, vol. IV, NOs 1 and 2; cited from Lippincott, 1964, pp. 55–143.
- Lavoie, D. (1985). *Rivalry and Central Planning. The Socialist Calculation Debate Reconsidered* (Cambridge University Press).
- Lange, O. (1936). On the economic theory of socialism, Part I. *Review of Economic Studies* 4: 53–71.
- Lange, O. (1937). On the economic theory of socialism, Part II. *Review of Economic Studies* 4: 123–42.
- Mises, L. von (1920) "Economic Calculation in the Socialist Commonwealth," in F. A. von Hayek (ed.) *Collectivist Economic Planning*, New York: Augustus M. Kelley.
- Pareto, V. ([1906] 1966). "Manuel d'économie politique", in G. Busino (ed.), *Oevres Completes*, Vol. VII. Genève: Droz.
- Steele, G.R. (2007) *The Economics of Friedrich Hayek*, London: Macmillan Press.
- Tinbergen, J. (1959). "The Theory of the Optimum Regime", in L.H. Klaassen, L.M. Koyck and H.J. Witteveen (eds.), *J. Tinbergen Selected Papers*, Amsterdam: North Holland. pp. 264–304.
- Tinbergen, J. (1961). Do communist and free economies show a converging pattern? *Soviet Studies* 12: 333–41.

## هایک، مسئله نظم و مجادله محاسبه سوسیالیستی: نقدی بر کتاب «فردگرایی و نظم اقتصادی»

عبدالحمید معرفی محمدی\*

### چکیده

یکی از مهمترین مباحث ایدئولوژیک و در عین حال فنی در اوایل قرن بیستم، مجادله محاسبه سوسیالیستی است که بین میزس و هایک به عنوان طرفداران سرمایه داری با سوسیالیست‌هایی مثل لانگه صورت گرفت. هدف ما در این مقاله بررسی ظهور و افول این مجادله با تحلیل مهمترین اثر هایک در این زمینه یعنی کتاب «فردگرایی و نظم اقتصادی» است. این بحث با میزس آغاز شد که ادعا می کرد اقتصاد سوسیالیستی و لذا برنامه ریزی ممکن نیست. او دلیل آن را عدم امکان محاسبه قیمت‌ها توسط یک سیستم برنامه ریزی میدانست. این عدم امکان از سوی سوسیالیست‌هایی چون لانگه به عدم امکان سوسیالیسم به دلیل پیچیدگی محاسبات یا نبود رقابت در یک سیستم سوسیالیستی، تعبیر شد. اما میزس و بعد هم اتریشی‌هایی مثل هایک ادعا می کردند که این عدم امکان چیزی فراتر از صرف مشکلات محاسباتی مربوط به محاسبه قیمت یا نبود رقابت است. اگر چه هایک در بیان معجزه مکانیسم قیمت و نهاد بازار نکات بسیار مهمی را بیان می کند اما به نکاتی نیز توجه نداشته است و نظریه او به نظریه ای آرمانی تبدیل شده است. درست است که سوسیالیسم به دلیل حذف بازار ناممکن است ولی سرمایه داری انتزاعی مورد نظر هایک نیز به دلیل نگاه انتزاعی و غیرتاریخی اش برای کشورهای غیرغربی عملاً ناممکن است.

**کلیدواژه‌ها:** مجادله محاسبه سوسیالیستی، نظم اقتصادی، میزس، بازار، لانگه.

\* دانشیار گروه اقتصاد، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران، a.h.mohammadi@ase.ui.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۶/۰۹، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۱۱/۲۳



## ۱. مقدمه

یکی از مهمترین مباحث ایدئولوژیک و در عین حال فنی در اوایل قرن بیستم، مجادله محاسبه سوسیالیستی (Socialist calculation debate) است که بین میزس (Mises) و هایک (Hayek) به عنوان طرفداران سرمایه داری با سوسیالیست‌هایی مثل لانگه (Lange) صورت گرفت. این بحث با میزس آغاز شد که ادعا می‌کرد اقتصاد سوسیالیستی و لذا برنامه ریزی (planning) ممکن نیست. چهره شاخصی که این مباحث را تکامل بخشید هایک از مکتب اتریشی اقتصاد است. او در سلسله مقالاتی که بعدها در کتاب «فردگرایی و نظم اقتصادی» جمع‌آوری شد ابعاد معرفت‌شناختی (مقاله اقتصاد و شناخت)، روش‌شناختی (مقاله استفاده شناخت در جامعه) و فنی (محاسبه سوسیالیستی ۱ و ۲ و ۳) مبحث عدم امکان محاسبه سوسیالیستی را تشریح کرد. در این میان میزس قبل از هایک مشکل سیستم سوسیالیستی را عدم امکان محاسبه (calculation) قیمت‌ها توسط یک سیستم برنامه ریزی میدانست. از نظر میزس فقط سیستم بازار بود که می‌توانست قیمت‌ها را به صورت نامتمرکز محاسبه کند. این عدم امکان از سوی سوسیالیست‌هایی چون لانگه به عدم امکان سوسیالیسم به دلیل پیچیدگی محاسبات یا نبود رقابت در یک سیستم سوسیالیستی، تعبیر شد. اما میزس و هایک ادعا می‌کردند که یک عدم امکان ذاتی در سوسیالیسم وجود دارد که قابل تقلیل به یک مسئله فنی یعنی عدم توان محاسباتی نیست که مثلاً با پیشرفت در محاسبات ریاضی یا رایانه‌ای قابل حل باشد و یا قابل شبیه‌سازی توسط دولت و کارگزارانش توسط یک هیئت برنامه ریزی مرکزی باشد.

در این میان بین میزس و هایک نیز تفاوت‌هایی وجود داشت در حالی که برای میزس این عدم امکان، امری منطقی بود برای هایک یک امر معرفت‌شناسانه هم بود. میزس از منظر روش‌شناختی، نگاهی کانتی (kantian) و پیشینی به جامعه داشت که با فردگرایی و مفهوم کردارشناسی (praxiology) نمود می‌یافت و علم اقتصاد را به «منطق محض انتخاب» تقلیل می‌داد. هایک ولی در این نقطه با میزس مخالف بود چرا که علم اقتصاد را علمی تجربی نیز می‌دانست که صرفاً به منطق محض انتخاب قابل تقلیل نبود چرا که در مواجهه با امر اجتماعی می‌بایست آن چنان روشی داشت که بتوان نه صرفاً در مورد کنش یک فرد، بلکه در مورد نظم اقتصادی که هایک در نهایت آن را نظم خودجوش بازار نام گذاشت نیز نظر داد. میزس با رویکرد کردارشناسی که مبتنی بر یک فردگرایی و پیشینی‌گرایی کانتی سفت و سخت بود علی‌الاصول نمی‌توانست مستقیماً در مورد موجودیتهای اجتماعی که نظم

هایک، مسئله نظم و مجادله محاسبه سوسیالیستی: ... (عبدالحمید معرفی محمدی) ۷

اجتماعی را شکل می دهند صحبت کند مگر در این حد که نهادها را نتیجه غیرمستقیم کنش افراد می دانست.

در این میان آنچه بحث هایک را جالب می کرد این بود که او شمشیر را بر روی نه تنها سوسیالیستها بلکه نئوکلاسیکها و کینزین ها نیز می کشید، چرا که هر دو گروه را دچار همان خطاهای روش شناسانه ای می دانست که راه را برای سوسیالیسم حداقل در قالب برنامه ریزی هموار می کنند. هایک برنامه ریزی را ناعقلانی و راهی به سوی حکومت های توتالیتر و در نهایت حذف آزادی یا به تعبیر او «راهی به سوی بردگی» می دانست:

انها فکر می کنند به نظم درآوردن آشوب بازار و به کار بستن عقل در سازمان جامعه و شکل دادن حساب شده این سازمان بر مبنای عقل انسانی و عقاید رایج در مورد عدالت، یگانه راه شایسته ای است که انسان باید بپیماید. (هایک، ۱۳۹۴: ۱۲۵).

در مورد کینز هایک به نظریه سرمایه و پول او انتقاد داشت و استفاده از کل های اقتصادی را دچار خطایی معرفت شناسانه می دانست که اطلاعات سطح خرد را حذف می کرد و در نهایت با مفهوم دولت رفاه، راه دخالت در بازار را باز می کرد. در مورد نئوکلاسیک ها مسئله ظریفتر بود و به مفهوم استاتیک تعادل و استفاده نابجا از روش ریاضی مربوط می شد. تقابل هایک و نئوکلاسیکها را باید در تقابل ذهن گرایشی (Subjectivism) مکتب اتریشی و فرمالیسم مکتب نئوکلاسیکی در زمینه نظریه ذهنی ارزش (Subjective Theory of value) یا نظریه قیمت جستجو کرد. در واقع نئوکلاسیکها در یک نگاه فرمالیستی و ریاضی نظریه ذهنی ارزش را به نظریه عینی (Objective) قیمت تبدیل کردند. نظریه قیمت مبتنی بر مطلوبیت و تعادل (Equilibrium) ایستا به عنوان هسته سخت تمامی جریانهای منتسب به جریان غالب تلقی می شود، بویژه وقتی نظریه قیمت و تعادل در زبان ریاضی صورتبندی شود به عنوان ابزاری خنثی تلقی می شود که مورد اجماع اکثر اقتصاددانان جریان غالب است.

به همین دلیل این تصور غلط وجود دارد که اقتصاد نئوکلاسیک به عنوان یک ابزار تحلیلی در جعبه ابزار اقتصاد خرد فارغ از نگاه هنجاری و نهادها می تواند برای هر اقتصادی از جمله تحلیل های سوسیالیستی نیز مورد استفاده قرار گیرد. به عنوان مثال پارتو (Pareto) (۱۹۰۶ [۱۹۶۶]) در کتاب «راهنمای اقتصاد سیاسی» خود نشان داد و ثابت کرد که تخصیص منابع در بازار در شرایط تعادل به طور دقیق با تخصیصی که یک برنامه ریز جمعی برای رسیدن به استفاده بهینه از منابع اعلام می کند، مطابقت دارد. به عبارت دیگر،

قیمت‌های تعادلی به قیمت‌های برنامه‌ریزی بهینه مربوط می‌شوند. این اثبات اندکی بعد توسط بارونه (Barone) ([۱۹۰۸] [۱۹۳۵]) اصلاح شد. پارتو ([۱۹۰۶] [۱۹۶۶]: ۳۶۴) نتیجه‌گیری کرد: «در مجموع، اقتصاد خالص به ما هیچ معیار قاطعی برای انتخاب بین یک سازمان اجتماعی مبتنی بر مالکیت خصوصی و یک سازمان سوسیالیستی نمی‌دهد». بعدها کانتورویچ (Kantorovich) ([۱۹۵۹] [۱۹۶۵])، برنده جایزه نوبل ۱۹۷۵، مسئله برنامه‌ریزی بهینه را با استفاده از برنامه‌ریزی خطی حل کرد، جایی که در یک دوگان (dual) این محاسبات، «ارزشیابی‌های عینی» تولید می‌کنند که با قیمت‌های تعادل عمومی تطابق دارد. جالب اینکه مدتها قبل از نقد معرفت‌شناختی هایک به محاسبات سوسیالیستی که به عدم امکان شناخت در این سیستم می‌پردازد، نقل قولی از پارتو {۱۸۹۶-۱۸۹۷} {۱۹۶۴: ۳۲۱} در این زمینه وجود دارد:

شما می‌توانید موجوداتی را تصور کنید که در تمام جنبه‌ها از موجودات انسانی که تاکنون در زمین زندگی کرده‌اند، برتر باشند؛ سپس این موجودات با دانش، صداقت و حکمت بی‌نهایت ممکن است بتوانند با تلاش‌های واقعاً فرانسوی پدیده‌های اقتصادی را مدیریت کنند که نتایج مشابهی (با حداکثر کردن فایده) ایجاد کنند که می‌تواند از طریق بازی رقابت آزاد به دست آید.

در واقع گویی سیستم بازار برای ما محاسباتی معجزه‌آسا انجام می‌دهد که فراتر از هر موجود فانی است. موضوعی که بعدها تحت عنوان مسئله دانش و اطلاعات در برنامه‌ریزی مرکزی، به مهم‌ترین استدلال‌های یک تبدیل شد و در همین راستا نتیجه‌گیری کرد: «احتمالاً واضح است که گردآوری صرف این داده‌ها وظیفه‌ای است که فراتر از ظرفیت انسانی است» (هایک ۱۳۹۴: ۱۲۵).

در راستای اعتقاد به این دوگان، اسکار لانگه (۱۹۳۶، ۱۹۳۷) روشی را طراحی کرد تا مکانیسم بازار را شبیه‌سازی کند. در سیستم او برای جلوگیری از تمرکز اطلاعات، فرض می‌شد که می‌توان نهادی تنظیم‌کننده طراحی کرد که تصمیمات عرضه و تقاضا را از شرکت‌های غیرمتمرکز دریافت کرده و قیمت‌ها را متناسب با آن تطبیق دهد تا در نهایت، تعادل به دست آید. اگر چه سیستم لانگه هیچ‌گاه به‌طور عملی پیاده‌سازی و آزمایش نشد. اما از نظر هایک، این یک خطای روش‌شناسانه بود که مسایل اقتصادی را به مسئله‌ای فنی تقلیل می‌داد:

هایک، مسئله نظم و مجادله محاسبه سوسیالیستی: ... (عبدالحمید معرفی محمدی) ۹

مهندسی که بر مبنای قیمت معلوم در مورد بهترین روش تولید یک کالا تصمیم می گیرد اگر چه از یافتن اقتصادی ترین روش سخن می گوید ولی تنها با یک مسئله فنی درگیر است و نه مسئله ای اقتصادی. تنها چیزی که تصمیم او را به عملی اقتصادی تبدیل می کند استفاده او از قیمت های بازار است (هایک ۱۳۹۴: ۱۲۸).

از نظر هایک نگاه مهندسی، که بر فرایند تولید در روسیه حاکم گشته از نظر اقتصادی لزوما عقلا نه نیست ولو اینکه اغواکننده باشد چرا که:

گاهی اوقات استفاده از آخرین روش های تولید نشانه ای از استفاده نادرست از منابع است و نه موفقیت آن... برای اینکه یک کارخانه حلقه ای مفید برای برای افزایش تولید در ساختار صنعت باشد، علاوه بر ملاحظات فنی، به وضعیت عمومی اقتصاد نیز بستگی دارد... ممکن است سرمایه به کار رفته در تراکتور سازی ضرر محض باشد اگر دستمزد کارگر کمتر از هزینه های ساخت تراکتور باشد (هایک ۱۳۹۴: ۱۵۸).

در ادامه به نظرات میزس، هایک و لانگه می پردازیم تا ظهور و افول این مجادله بهتر فهم شود. در این راستا ابتدا در بخش دوم به نظرات میزس در ارتباط با عدم امکان منطقی محاسبه سوسیالیستی می پردازیم. سپس مباحث هایک در مورد این مجادله که در کتاب «فردگرایی و نظم اقتصادی» آمده است مورد بررسی قرار می گیرد. در بخش سوم مباحث روش شناسی و معرفت شناسی هایک که در قالب دو مقاله در این کتاب آمده و سپس در بخش چهارم مباحث نظری، فنی و محتوایی در رابطه با بحث محاسبه سوسیالیستی که در قالب سه مقاله در این کتاب بازنشر شده، مورد بحث قرار می گیرد. در این کتاب هایک بحث امکان نظم اقتصادی در چارچوب نهاد بازار و عدم امکان چنین نظمی در قالب سوسیالیسم را بیان می کند. سپس در بخش پنجم و ششم به بحث امکان برنامه ریزی و سوسیالیسم از منظر افرادی مثل لانگه پرداخته می شود. در نهایت در بخش هفتم به غایت بحث هایک که دفاع از لیبرالیسم مبتنی بر بازار است اشاره می شود. فصل هشتم نیز نقد مختصری از دیدگاه هایک آمده است.

## ۲. میزس و امکان ناپذیری سوسیالیسم

آغاز مجادله به میزس و تقابل او با سوسیالیسم باز می گردد. میزس در کتاب «محاسبه اقتصادی در اجتماع سوسیالیستی» (۱۹۲۰) می گوید «بدون قیمت های بازار، هیچ راهی برای مقایسه و انتخاب بین گزینه های تولیدی وجود ندارد. بدون قیمت، هیچ اقتصادی

نمی‌تواند عمل کند». در واقع میزس می‌گوید بدون قیمت، هیچ محاسبه اقتصادی ممکن نیست چرا که هیچ روش عقلانی برای مقایسه گزینه‌های تولیدی و لذا تخصیص منابع کمیاب وجود ندارد. قیمت‌ها نیز تنها در بازار وجود دارند؛ و فقط وقتی تشکیل می‌شوند که مالکیت خصوصی عوامل تولید وجود داشته باشد. بنابراین، در سوسیالیسم که بازار وجود ندارد، برنامه‌ریزی مرکزی نیز غیرممکن است.

از نظر میزس، بالاترین درجه از هماهنگی برای بهره‌برداری کامل از روش‌های پیچیده تولید سرمایه‌داری لازم است؛ اما دانش از فرصت‌ها، بازارها، تکنیک‌های جدید و غیره فقط از طریق رقابت بازار تولید می‌شود، رقابتی که در نظامی که سعی می‌کند تولید را با یک برنامه واحد هماهنگ کند، سرکوب می‌شود. با مکانیزم غیرشخصی سیستم قیمتی، نیازی نیست به پیامدهای مختلف ناشی از اقدامات افراد و واکنش دیگران به آنها فکر کرد. انگیزه‌های شخصی هم تحریک‌کننده و هم اطلاع‌دهنده عمل تخمینی هستند. سیگنال‌های حسابداری سود و زیان (چه در خانوار، چه در بنگاه یا مؤسسه سازمانی دیگر) راهنمایی ضروری برای قضاوت‌های اقتصادی محسوب می‌شوند. سیستم قیمت‌های بازار تنها راه‌حل مسئله اقتصادی است.

مفهوم حسابداری اقتصادی و کارکردهایی که قیمت‌ها در آن بازی می‌کنند در چارچوب نگاه نهایی گرایانه مشخص می‌شود. هر واحد اضافی از محصول، منابعی را که می‌توانستند به جای آن به ساخت محصولات یا مزایای دیگر اختصاص پیدا کنند، فدا می‌کند. محدودیت فناوری و کمبود منابع، تصمیم‌گیری میان الگوهای رقابتی تولید را زمانی که خواسته‌های متعدد با هم برای بهره‌برداری از منابع رقابت می‌کنند، الزام می‌کند. این مفهوم را در تقابل با سوسیالیست‌ها ابتدا میزس بیان کرد و بعد هایک نیز گسترش داد:

اگر کسی بخواهد اقتصاد جامعه را مدیریت کند مسئله اش در صورتی مسئله ای صرفاً فنی خواهد بود که ترتیب نیازهای مختلف جامعه به صورت قطعی و مسلم معلوم می‌بود و صرف نظر از هزینه می‌شد آن را انجام داد... ولی وقتی اهداف مختلف و نامشخص، عوامل تولید بیش از یکی و هزینه به معنای هزینه فرصت باشد، دیگر با یک مسئله اقتصادی مواجه ایم.» (هایک ۱۳۹۴: ۱۲۹-۱۲۸).

به عنوان مثال فرض کنید در طرح مولد سازی، یک قطعه زمین می‌خواهد به مزایده برود. این زمین می‌تواند برای کاشت گندم، یک پارکینگ، یک استخر شنا، یک هتل، دفتر کاری یا آپارتمان مسکونی استفاده شود. طبق منطق سیستم قیمت، این منبع به کسی واگذار

هایک، مسئله نظم و مجادله محاسبه سوسیالیستی: ... (عبدالحمید معرفی محمدی) ۱۱

می‌شود که بیشترین قیمت را برای بهره‌برداری از آن پردازد. در رقابت برای دسترسی به این منبع، شرکت‌های تولیدی حدس می‌زنند که این منبع چقدر می‌تواند به تولید کالاها و خدماتی که مصرف‌کنندگان می‌خواهند و حاضرند برایشان پول بدهند، کمک کند. مقدار ارزشی که این منبع می‌تواند ایجاد کند، فقط به واقعیت‌های فیزیکی تولید بستگی ندارد، بلکه به قیمت فروش هر یک از کالاهای نهایی ممکن نیز بستگی دارد، و این قیمت به فرصت‌های دیگر تولید همان محصول نیز بستگی دارد. گندمی که در زمین‌های ارزان‌تر دیگری کشت شود، مانع از این می‌شود که کسی بخواهد برای کاشت گندم در این زمین، بیشترین پیشنهاد را بدهد. نه تنها منابع طبیعی، بلکه سرمایه، نیروی کار و توانایی کارآفرینانه نیز به آن خطوط تولیدی هدایت می‌شوند که بیشترین رضایت را برای مصرف‌کنندگان فراهم می‌کنند، و میزان رضایت‌ها از طریق پولی که مصرف‌کنندگان برای آنها می‌پردازند، اندازه‌گیری می‌شود. در اقتصاد رقابتی ایده‌آل، قیمت هر کالا نه تنها میزان ارزش نهایی آن برای مصرف‌کنندگان را منعکس می‌کند، بلکه کل هزینه منابع اضافی لازم برای تولید یک واحد اضافی از آن کالا را نیز نشان می‌دهد. قیمت‌ها به مصرف‌کننده نشان می‌دهند که برای تأمین هر کالای خاص، چه مقدار از سایر کالاها باید فدا شوند. لذا هیچ فرصتی برای افزایش رضایت کلی با انتقال هر دلار از یک خرید به خرید دیگر از دست نمی‌رود. در این معنا، مصرف‌کنندگان الگوی تولید و نحوه استفاده از منابع را انتخاب می‌کنند.

### ۳. هایک، محاسبه سوسیالیستی و امکان‌پذیری نظم اقتصادی

هایک در کتاب فردگرایی و نظم اقتصادی ضمن بسط بحث میزس و نقد ضمنی آن به نقد سوسیالیسم و طرفداران برنامه ریزی می‌پردازد. در این کتاب ابتدا مقالاتی راجع به روش‌شناسی و معرفت‌شناسی هایک آمده است که مقدمات بحث را فراهم می‌کند. سپس در سه مقاله مجزا او سه بحث کلیدی در مجادله سوسیالیستی را مورد بحث و نقد قرار می‌دهد. در مقاله اول به این موضوع اشاره می‌کند که چگونه سوسیالیستها می‌خواستند نظریه ارزش ذهنی را کنار بگذارند و گونه‌ای از محاسبه جنسی بر پایه واحدهای انرژی یا مقدار فیزیکی را جایگزین کنند. در این راستا هایک در ابتدا به پیشگامی دو نفر یعنی لودویگ فون میزس (Ludwig von mises) و ماکس وبر (Max Weber) اشاره می‌کند که هر دو همزمان در ۱۹۲۰ این ایده امکان‌ناپذیری را مطرح کردند.

از نظر میزس محاسبه عقلانی در نظام اقتصاد مدرن به این دلیل ممکن شده است که قیمت‌های بیان شده بر حسب مقادیر پولی شرط لازم برای امکان چنین محاسبه‌ای است... امکان استفاده اقتصادی از منابع در صورتی ممکن است که قیمت گذاری نه تنها برای محصولات نهایی بلکه برای محصولات واسط و عوامل تولید نیز صورت گیرد (هایک ۱۳۹۴: ۱۴۹).

همچنین وبر نیز بر همین منطق تاکید دارد: «محاسبات جنسی در یک اقتصاد برنامه ریزی نمی تواند راه حلی عقلانی برای حل مسائل اقتصادی باشد... تنها در نظام مبتنی بر پول و مبادله می توان سرمایه را به طریق عقلایی به کارگرفت و حفظ کرد» (هایک ۱۳۹۴: ۱۴۹).

هایک در در مقاله دوم به این بحث سوسیالیستها می پردازد که چگونه می خواستند رقابت را با برنامه ریزی مرکزی در تعیین قیمت جایگزین کنند. این کار از طریق خوانش نامناسب محاسبات اقتصادی ریاضی که ریشه در اندیشه های والراس و پارتو داشت، انجام می شد. هایک می گوید:

عده ای تصور می کنند با فرض شناخت همه داده های مرتبط، می توان ارزش و مقدار کالاهای مختلف را که باید تولید شوند با استفاده از ابزاری تعیین کرد که اقتصاد نظری، پیدایش قیمت‌ها و جهت گیری تولید در نظام رقابتی را با آن توضیح میدهد... اگر چه این ادعا منطقی ممکن است ولی در عمل ممکن نیست... هر راه حلی از این دست باید مبتنی بر حل همزمان معادلاتی باشد که «بارونه» بسط داده است... اما آنچه مهم است نه ساختار صوری دستگاه معادلات ریاضی بلکه ماهیت و مقدار اطلاعات شخصی است که برای رسیدن به جواب عددی نیاز هست... لذا آنچه در عمل تعیین کننده است گستردگی کاری است که برای رسیدن به این جواب عددی در یک جامعه مدرن باید انجام شود تا با نتیجه ای که یک سیستم رقابتی ایجاد می کند قابل مقایسه باشد. (هایک ۱۳۹۴: ۱۵۹).

لذا

صرف گردآوری داده ها کاری است فراتر از توان ادمی، ... اما حتی اگر داده ها نیز فراهم شود افرادی باید بر مبنای آن تصمیم گیری کنند... حجم عملیات ریاضی لازم به تعداد مجهولات بستگی دارد که این مجهولات هم برابر تعداد کالاهاست... صدها هزار کالا داریم که برای تصمیم گیری به حل همین تعداد معادله دیفرانسیل نیاز هست... و این تصمیمات نه تنها باید پیوسته اتخاذ شود بلکه باید به مجریان آن نیز منتقل شوند... از

هایک، مسئله نظم و مجادله محاسبه سوسیالیستی: ... (عبدالحمید معرفی محمدی) ۱۳

سویی باید به وضعیت تعادلی حل این معادلات نزدیک شویم، این امر نه تنها بعید است بلکه حتی مسئله اصلی هم نیست چرا که این تعادل در صورتی ممکن می شود که همه تغییرات بیرونی بیشتر متوقف شده باشند... در صورتی که این تغییرات وجود دارد و سیستم وقتی کارا خواهد بود که بتواند مانند سیستم رقابتی به کوچکترین تغییر واکنش نشان دهد (هایک ۱۳۹۴: ۱۶۳-۱۶۲).

از نظر هایک قیمت‌ها تنها اطلاعاتی هستند که می‌توانند دانش پراکنده و غیررسمی را منتقل کنند. بدون رقابت و بدون فرآیند کشف، هیچ قیمتی نمی‌تواند این دانش را به‌خوبی منتقل کند. در واقع هایک استدلال می‌زس را یک گام به سطح معرفت‌شناسی ارتقاء می‌دهد و از چگونگی شکل‌گیری قیمت‌ها می‌گوید. از نظر او قیمت‌ها مهم هستند، اما مهم‌تر این است که چگونه شکل می‌گیرند. در واقع دانش در جامعه پراکنده، شخصی و اغلب غیررسمی است. فقط بواسطه رقابت و وجود فرآیند کشفی که از طریق کارفرینان اقتصادی صورت می‌گیرد، این دانش امکان تولید و به کار گیری دارد. بدون رقابت، قیمت‌ها معنایی ندارند و سوسیالیسم نیز بدون مکانیسم قیمت نمی‌تواند این دانش پراکنده را مدیریت کند. به همین دلیل سوسیالیسم اگر چه منطقی است ولی غیرعملی و ناکارا است. استدلال هایک عمیق‌تر است، چون به پویایی اقتصاد و دانش توجه بیشتری می‌کند.

مقاله سوم که شاید مهمترین در بین سه مقاله باشد به مجادله هایک با لانگه و دیکینسون (Dickinson) بر سر امکان‌پذیری طرح آنها به نام سوسیالیسم رقابتی مربوط می‌شود. ریشه مجادله سوسیالیستی در تاریخ عقاید را می‌توان تا تقابل لیبرالیسم کلاسیک در برابر مارکسیسم و کمونیسم پیش برد. بعدها عده‌ای از سوسیالیته‌ها خواستند یک سیستم ترکیبی از سوسیالیسم و بازار درست کنند که سرمایه‌داری نباشد و این آغاز این مسئله بود. در قرن بیستم این مسئله در قالب مباحثه محاسبه سوسیالیستی و تقابل هایک با لانگه پررنگ شد. مدافعان سوسیالیسم مثل لانگه ادعایی بر نفی بازار نداشتند بلکه برنامه ریزی توسط یک قدرت مرکزی را امری نه تنها ممکن و عملی بلکه لازم برای رسیدن به رفاه می‌دانستند. لانگه به امکان یک سیستم ترکیبی به نام سوسیالیسم بازار یا سوسیالیسم رقابتی اعتقاد داشتند که در آن قیمت کالاهای مصرفی و دستمزدها در بازارهای رقابتی به صورت آزاد تعیین می‌شد، اما مالکیت وسایل تولید مشترک بود. در این سیستم بر اساس مشاهده عدم تعادل‌های موجود در تقاضا و عرضه در بازارهای مختلف، قیمت عوامل تولید مرکزی تعیین می‌شد (لانگه، ۱۹۳۶: ۷۲-۷۳).

در واقع لانگه و طرفدارانش می‌خواستند به این برهان که اصول صوری نظریه اقتصاد در اقتصاد سوسیالیستی نیز صدق می‌کند، متوسل شوند و مسئله را حل شده اعلام کنند. دلیل این توسل بحثی بود که قبلاً انگلس (Engels) مطرح کرده بود: «برنامه تولید اجتماعی می‌تواند سامان یابد بدون اینکه به نظریه ارزش متوسل شد» (هایک ۱۳۹۴: ۱۹۰). افرادی مثل نویرات (Neurath) از این دیدگاه جانبداری می‌کردند تا از سوسیالیسم به شکل علمی دفاع کنند. اما این ادعا با نقد افرادی مثل پیرسون و میزس مواجه شده بود که می‌گفتند «برای اینکه جامعه سوسیالیستی معقول رفتار کند می‌بایست محاسباتش بر مبنای همان قوانین صوری باشد که در جامعه سرمایه داری وجود دارد» (هایک، ۱۳۹۴: ۱۹۰).

اما از نظر هایک این یک مغالطه بود چرا که بحث میزس این نبود که آیا این اصول باید رعایت شود یا نه بلکه این بود که در غیاب بازار این اصول عملی نیست. بنابراین توسل به این استدلال پارتو و بارونه توسط لانگه که «ارزشها در جامعه سوسیالیستی به همان عواملی وابسته است که در جامعه رقابتی» (هایک ۱۳۹۴: ۱۹۰)، بالفرض که درست هم باشد بی‌ربط بود. در واقع بحث هایک در این مقاله سوم این است که سوسیالیستها قبلاً ادعا می‌کردند که با حذف ارزش می‌توان برنامه ریزی کرد و با این پاسخ سخت میزس مواجه شدند که بدون بازار و قیمت این منطقاً ناممکن است. حالا بحث جدیدی مطرح کرده اند که با احیای رقابت در ساختار سوسیالیستی می‌توان ارزش‌ها را تعیین کرد. به این شکل که «برای تعیین قیمت‌های نسبی بر مکانیسم رقابتی تکیه می‌کنند اما نمی‌پذیرند که قیمت در بازار تعیین شود بلکه یک مرجع مرکزی با توجه به نسبت عرضه به تقاضا قیمت‌ها را بالا یا پایین می‌آورد.» (هایک ۱۳۹۴: ۱۹۴).

از نظر هایک این طرح جدید با وارد کردن عنصر رقابت نیز مسئله را حل نمی‌کند. چرا که اولاً معلوم نیست ادعای رجحان برنامه ریزی بر رقابت تا چه حد به حاشیه می‌رود... چرا که هدف سوسیالیستها از برنامه ریزی غلبه بر نتایج رقابت بود (هایک ۱۳۹۴: ۱۹۴-۱۹۳). ثانیاً معلوم نیست روش قیمت‌گذاری جدید که قرار است تطابق عرضه و تقاضا را به بنگاهها و مصرف‌کنندگان واگذار کند چگونه می‌تواند در عمل، محاسبه‌ای را انجام دهد که حتی در عالم نظری نیز روش ریاضی قادر به حلش نیست... البته اگر مسئله یافتن نظام قیمتی بود که داده‌هایش برای مدت طولانی می‌توانست ثابت بماند استفاده از این روش که ریشه در تفکر تعادل عمومی ایستا داشت نامعقول نبود... اما در دنیای واقعی تغییر مداوم، یک قاعده است لذا این رویکرد ناممکن است (هایک ۱۳۹۴: ۱۹۴). ثالثاً کالاهای

هایک، مسئله نظم و مجادله محاسبه سوسیالیستی: ... (عبدالحمید معرفی محمدی) ۱۵

سرمایه ای معمولاً ناهمگن هستند و تعیین قیمت محصول به طوری که عرضه و تقاضا متعادل شود باید در مورد تک تک این کالاهای ناهمگن توسط مرجع مرکزی انجام شود که فرایندی با تاخیر نامحدود و دشوار خواهد بود که عملاً ناممکن است. (هایک ۱۳۹۴: ۱۹۶).

#### ۴. کارکرد قیمت‌ها و نظم اقتصادی از منظر سوسیالیسم

از نظر سوسیالیستها قیمت‌ها دو کارکرد دارند: هم به‌عنوان راهنمای تصمیمات تولیدی عمل می‌کنند و هم انعکاس‌دهنده تضادی میان خریداران و فروشندگان هستند. از نظر آنها بازار یک سیستم مبتنی بر اشوب ایجاد می‌کند که نظم نداشت. مثلاً می‌گفتند وقتی که تعداد زیادی از تولیدکنندگان فرصت‌های سودآور را تشخیص دهند، نتیجه‌ای که حاصل می‌شود، تولید بیش از حد بعضی کالاها در کنار کمبود تولید دیگر کالاها خواهد بود که می‌توانست تولید شوند. همچنین نتایج غیرقصدی و نیاز به منابعی برای یافتن اطلاعات لازم وجود دارد و این باعث هدر رفت منابع می‌شود. از طریق برنامه‌ریزی پیشگیرانه، می‌توان از این هدر رفت جلوگیری کرد. از نظر مدافعان برنامه‌ریزی با گسترش ساختار سازمانی که در یک بنگاه واحد وجود دارد به کل جامعه، برنامه‌ریزی آگاهانه در چارچوب اشتراکی می‌تواند این نقص‌های بازار را رفع کند. بنابراین، مارکس نظامی از سوسیالیسم را تصور می‌کند که هیچ یک از عناصر مکانیزم بازار حفظ نشوند. این به معنی لغو تمام روابط بازاری و بازگشت به پیوند میان تولیدکنندگان و محصولاتشان بود.

البته در بسیاری از موقعیت‌ها، کارایی قابل دستیابی در یک سازمان کسب‌وکار، جایگزینی بهتر از بازار است. نمونه آن مثال بنگاه است. گاهی سازمان‌های کسب‌وکار چارچوبی واضح‌تر برای کشف و بهره‌برداری از دانش پراکنده و محلی فراهم می‌کنند. سؤال اصلی این است که چقدر این سازمان‌ها می‌توانند گسترش یابند و در مقیاس‌های بزرگ عمل کنند و آیا یک سازمان می‌تواند به مقیاس کل جامعه بزرگ شود؟ سوالی که بعدها رونالد کوز در مقاله «ماهیت بنگاه» مطرح کرد و ادبیات اقتصاد هزینه معامله را بوجود آورد. چه حد از گسترش سازمان وجود دارد که مزایای آن (ناشی از حذف هزینه‌های مبادله بازاری) از مزایای بازار و انگیزه‌های کارآفرینی بیشتر باشد؟

از نظر مارکسیستها این نظم سازمانی در مقیاس کل اقتصاد با حذف مالکیت بر ابزار تولید ممکن بود. بعد از آن مسئله تولید به برنامه‌ریزی سپرده می‌شود. در اینجا میزس مقاله

۱۹۲۰ خود با عنوان «محاسبه اقتصادی در اجتماع سوسیالیستی» را مطرح می‌کند. هدف او اثبات این ادعا بود که «برنامه‌ریزی اقتصادی عقلانی در یک جامعه اشتراکی غیرممکن است» (میزس، ۱۹۲۰: ۲۰). این موضوع، که هسته اصلی بحث محاسبه اقتصادی را تشکیل می‌دهد، ریشه در نظریه ذهنی ارزش داشت که با انقلاب نهاییون (Marginalism) در دهه ۱۸۷۰ مطرح شد. در این رویکرد، ارزش از مطلوبیت ذهنی یا قضاوت ذهنی فرد نسبت به کالاها تعیین می‌شود. بنابراین، ارزش و لذا قیمت با هزینه فرصت از دست رفته تعیین می‌شود.

### ۵. رویکرد نئوکلاسیکی و استفاده لانگه از آن در محاسبه اقتصادی

اگر چه اتریشی‌ها مثل میزس و هایک همواره رویکرد ذهنی به ارزش را در تحلیل استفاده می‌کردند اما شاخه‌ای از نهاییون که نه در سنت اتریشی بلکه در سنت فرانسوی و انگلیسی توسعه یافتند یک رویکرد فرمالیستی اتخاذ کردند و از زبان و روش ریاضی استفاده می‌کردند. آنها که در جریان اصلی اقتصاد به نئوکلاسیک معروف شدند، به جای نظریه ذهنی ارزش به نظریه عینی قیمت روی آوردند. این گروه که اقتصاد خرد مدرن را شکل دادند با مکتب اتریشی از دو جهت تفاوت داشتند: اول، تمرکز بر شرایط عینی در تعیین قیمت (در مقابل دید ذهنی) و دوم، تمرکز بر مسائل ایستا (در مقابل مسائل پویا).

در اقتصاد خرد مدرن شرایط بهینه برای کارایی اقتصادی در چارچوب اطلاعات معین (از منابع موجود و اهداف رقیب) مشخص می‌شود. وقتی این شرایط برقرار شود، دیگر نیازی به تصمیم‌گیری‌های بعدی نیست. چرا که فرض شده است که تمام فرصت‌های سودآور توسط کارآفرین بهره‌برداری شده است و ما به تعادل رسیده ایم. به قول لوزبی،

شکایت اساسی مدرسه اتریشی نسبت به اقتصاد نئوکلاسیک این است که مفهوم تعادل در آن از قبل حل مسئله اقتصادی را مفروض گرفته است، در حالی که خود مسئله اقتصادی همان کشف یا اختراع امکانات و استفاده مؤثر از آنهاست. (لوزبی، ۱۹۸۹، صفحه ۱۵۶).

در مدل نئوکلاسیک، این عنصر کارآفرینی وجود ندارد بلکه صرفاً روش منطقی و ریاضی تخصیص منابع در شرایط تعادل بررسی می‌شود. لذا لازم نیست سود جستجو شود، بلکه تنها باید حداکثر شود و تنها با یک مسئله بهینه‌سازی از منظر یک فرد نماینده

هایک، مسئله نظم و مجادله محاسبه سوسیالیستی: ... (عبدالحمید معرفی محمدی) ۱۷

مواجه هستیم. اما این تصور از تعادل به شدت گمراه کننده است، زیرا فقط به واسطه رقابت است که شرکت‌های موفق‌تر به تقریبی از آن مقادیر تعادلی که در رویکرد نئوکلاسیک فرض شده است، دست می‌یابند. در این رابطه هایک حتی به فردگرایی پیشینی گرای میزس که مبتنی بر منطق محض انتخاب است و بعد تجربی فرایند بازار را در نظر نمی‌گیرد نقد دارد چرا که دغدغه او نظم اجتماعی است و میزس از نظر روشی راهی برای عبور از منطق فردی به نظم اجتماعی ارائه نمی‌دهد.

از نظر هایک، نظریه تعادل عمومی نئوکلاسیک (والراسی (Walrasian))، تصویری غیرواقعی از کارایی سرمایه‌داری بازاری در ایجاد هماهنگی فراهم می‌کند؛ و اُسکار لانگه از این دیدگاه در طراحی استدلال‌های خود علیه سرمایه‌داری بهره می‌برد. در یکی از مقاله‌های معروفش با عنوان «در باب نظریه اقتصادی سوسیالیسم» (۱۹۳۶)، که دفاعی قوی از مزایای اقتصاد برنامه‌ریزی شده مرکزی است، لانگه نشان می‌دهد که از منظر تئوریک اگر اطلاعاتی که در یک اقتصاد بازاری در دسترس است، در اختیار یک هیئت برنامه‌ریزی مرکزی قرار گیرد، آن هیئت قادر خواهد بود قواعد سیاستی مناسب را طراحی کند تا نتایج نظری تخصیص بهینه منابع را تکرار کند.

در جهان مجرد اقتصاد نئوکلاسیک، شرایط لازم برای دستیابی به تعادل نظری تحت رقابت کامل شامل حداکثرسازی مطلوبیت توسط مصرف‌کنندگان، حداکثرسازی سود توسط تولیدکنندگان و آزادی ورود و خروج بنگاه‌ها است. اما این سؤال که چه موقعیت‌های عملی می‌توانند این شرایط را فراهم کنند، مورد بررسی قرار نمی‌گیرد. بنابراین هیچ دلیلی وجود ندارد که یک هیئت برنامه‌ریزی اشتراکی نتواند نتایج یک اقتصاد نئوکلاسیک نظری را تقلید کند؛ اما در عمل، تفاوت‌های بنیادینی میان برنامه‌ریزی اشتراکی و سرمایه‌داری بازاری وجود دارد. لانگه نشان می‌دهد که چگونه تعادل نظری تحت نظام اشتراکی با رعایت دو قاعده رفتاری توسط مدیران واحدهای تولید محلی قابل دستیابی است.

قاعده اول: دستور به حداقل کردن «هزینه متوسط»، که نسبت حاصل از تقسیم محصول نهایی بر هزینه واحد عامل تولید را در تمام عوامل تولید برابر نگه می‌دارد. این موضوع ترکیب بهینه عوامل تولید را فراهم می‌کند.

قاعده دوم: دستور به قیمت‌گذاری بر اساس «هزینه نهایی»، که مقیاس بهینه تولید را تحت شرایط رقابت کامل شبیه‌سازی می‌کند. وقتی همین قاعده در سطح صنایع

مختلف اعمال شود، اثر آزادی ورود و خروج بنگاه‌ها نیز شبیه‌سازی می‌شود. تنها چیزی که باقی می‌ماند این است که مدیران واحدها مجموعه‌ای از قیمت‌های تعیین‌شده توسط هیئت برنامه‌ریزی برای عوامل تولید دریافت کنند، زیرا این قیمت‌ها اساس محاسبه هزینه‌های تولید هر واحد را فراهم می‌کنند. (استیل، ۲۰۰۷: ۱۳۳)

در مدل والراسی تعادل بین عرضه و تقاضای کالاها و خدمات از طریق فرآیند ساده تنظیم قیمت، توسط یک «مزایده گر فرضی» انجام می‌شود. در طول مزایده، تمامی معاملات متوقف می‌شوند تا مجموعه‌ای از قیمت‌ها پیدا شود که بازارهای همه کالاها تسویه شوند. از نظر لانگه اگر فرآیند واقعی تعادلیابی در سرمایه‌داری از طریق مزایده والراسی توضیح داده شود، هیچ دلیلی وجود ندارد که یک هیئت برنامه‌ریزی نتواند به همان مجموعه از قیمت‌های تعادلی برسد. اما یک هیئت برنامه‌ریزی برای تعیین قیمت‌هایی که باعث تعادل بازار می‌شوند، زمان لازم دارد. اما چون هیئت برنامه‌ریزی نمی‌تواند مثل مزایده‌گر والراسی فعالیت‌ها را متوقف کند، تولید و معاملات باید در شرایط قیمت‌های غیرتعادلی انجام شوند. اما در بازارهای واقعی، معاملات منتظر اعلام مجموعه‌ای از قیمت‌های نسبی سازگار نمی‌مانند. معاملات در قیمت‌های نادرست (غیرتعادلی) انجام می‌شوند؛ و این ویژگی است که ممکن است مانع از رسیدن به تعادل شود. بر این اساس، ادعایی که از سوی طرفداران سوسیالیسم مطرح می‌شود این است که یک برنامه‌ریزی مرکزی از این نظر مزیت دارد که تحت تأثیر سیگنال‌های نادرست قیمت قرار نمی‌گیرد. اما در بلندمدت هیچ روشی وجود ندارد که هیئت برنامه‌ریزی بتواند تشخیص دهد آیا مدیر یک واحد تولیدی وظیفه خود را در حداقل کردن هزینه متوسط مورد انتظار یا برابر کردن هزینه نهایی مورد انتظار با قیمت مورد انتظار، به خوبی انجام داده است یا نه.

تشخیص این نکته که هیئت برنامه‌ریزی اطلاعات لازم را نخواهد داشت، باعث شد تا لانگه سیستمی از برنامه‌ریزی جزئاً غیرمرکزی را پیشنهاد دهد: «در این مدل، قیمت کالاهای مصرفی و دستمزدها از طریق بازار تعیین می‌شوند، در حالی که قیمت عوامل تولید توسط هیئت برنامه‌ریزی مرکزی ثابت می‌شوند» (لاووی (Lavoie)، ۱۹۸۵: ۱۲۱). برای اینکه تمام شرکت‌کنندگان در سیستم «پذیرنده قیمت» باشند، هیئت برنامه‌ریزی، قیمت‌های «بازاری» کالاهای مصرفی را با مشاهده سطح موجودی انبار کالاها تعیین می‌کند: اگر موجودی کالاها کاهش یابد، قیمت بالا می‌رود و اگر موجودی افزایش یابد، قیمت پایین می‌آید (لاووی،

هایک، مسئله نظم و مجادله محاسبه سوسیالیستی: ... (عبدالحمید معرفی محمدی) ۱۹

۱۹۸۵:۱۸۲). از این عدم تساوی‌های پنهان بین عرضه و تقاضا، هیئت برنامه‌ریزی مجموعه مناسبی از تغییرات قیمت را محاسبه می‌کند. سپس فرض می‌شود که تمام دانش محلی و غیرمرکزی از سلیقه‌ها، دسترسی محلی به منابع و پارامترهای فناوری به مدیران واحدها شناخته شده است، و آنها قادرند (با توجه به قیمت‌های تعیین شده توسط هیئت برنامه‌ریزی) ترکیب عوامل تولید با کمترین هزینه را برای حجم بهینه تولید به دست آورند. لانگه استدلال می‌کند که با حذف نااطمینانی‌های ذاتی موجود در سیستم بازاری، اقتصاد برنامه‌ریزی شده مرکزی دارای مزایای بیشتری نسبت به نیروهای بی‌نظم سرمایه‌داری خواهد بود. علاوه بر این، جایی که شکست یک بنگاه در سرمایه‌داری منجر به واکنش زنجیره‌ای از شکست‌ها می‌شود، لانگه معتقد است که سوسیالیسم می‌تواند اشتباهات خود را محدود کند.

نقد هایک به نگاه نئوکلاسیکی لانگه به تفاوت روش شناختی میان اقتصاد اتریشی (خارج از تعادل) و اقتصاد نئوکلاسیک (در تعادل)، ربط دارد، تحلیل نئوکلاسیک حول معیار (ایستای) کارایی پارتو متمرکز است. در حالیکه از منظر اتریشی‌ها وجود انگیزه‌هایی بهره‌برداری از فرصتها، وقتی معاملات با قیمت‌های نادرست انجام می‌شوند، بخشی از فرآیندهایی هستند که بازار را به سمت تعادل حرکت می‌دهند. در این میان، نقش کارآفرین حیاتی است. عدم درک این نکته که (در زمان واقعی) یک اقتصاد هرگز در تعادل نیست، باعث شد لانگه جنبه‌های حیاتی تصمیم‌گیری خارج از تعادل، یعنی پیش‌بینی تغییرات و هوشیاری نسبت به امکانات بالقوه را نادیده بگیرد.

اصلی‌ترین نقایص تصمیم‌گیری بر اساس مجموعه‌ای از قیمت‌های شناخته شده این است که هیچ ارتباطی با تصمیم‌گیری کارآفرینانه در مواجهه با قیمت‌های نامطمئن ندارد. یک طرح شبه رقابتی که اجازه معامله بین بخش‌های مختلف تحت مالکیت مشترک را می‌دهد، نمی‌تواند رقابت واقعی بین مالکان مستقل را تکرار کند. برای مثال، یک هیئت برنامه‌ریزی هیچ راهی برای تخصیص سرمایه‌اش به پروژه‌هایی که بالاترین بازدهی احتمالی را دارند، ندارد، زیرا این بازدهی‌ها ناشناخته هستند؛ و هیچ اساسی برای رقابت میان مدیران واحدها وجود ندارد، چون نمی‌توان انتظار داشت که ریسک ذاتی را تحمل کنند در حالی که حقی بر سودهای بالقوه ندارند.

وقتی پذیرفته شود که بازارها احتمالاً با قیمت‌های تعادلی معامله نمی‌کنند، هیئت برنامه‌ریزی هیچ راهی برای دانستن نحوه تصحیح نابرابری‌های بین عرضه و تقاضا ندارد.

علاوه بر این، صبر کردن تا اینکه تفاوت‌های تقاضا و عرضه ظاهر شوند، منجر به دوره‌های طولانی تطبیق مجدد خواهد شد. در یک اقتصاد بازاری، کارآفرینانی که موفق (و در نتیجه بجاپذیر) هستند، کسانی هستند که با پیش‌بینی درست تغییرات، تنظیمات خود را بسیار پیش از زمان لازم انجام می‌دهند. وظیفه رقابت بازار این است که اطلاعاتی را فراهم کند که برای فرآیندهای تخصیص ضروری است، نه مزایده‌گر والراسی و نه هیئت برنامه‌ریزی دانش لازم برای تعیین آن قیمت‌ها را ندارند. برنامه‌ریزی مرکزی جایگزینی برای فرآیندهای تعادل‌دهنده کارآفرینانه در یک اقتصاد بازاری ندارد. اگر تصمیم‌گیری اقتصادی را بتوان به بهینه‌سازی خالص کاهش داد، تفاوتی میان تصمیمات یک مالک خصوصی و یک کارمند دولتی وجود نخواهد داشت؛ اما این موضوع، عنصرهای انتظارات و آینده‌نگری را نادیده می‌گیرد.

تصمیمات فعلی، آینده را شکل می‌دهند و فرصت‌هایی برای بهره‌برداری وجود دارند، به شرطی که انگیزه‌های لازم برای کسانی که نسبت به این فرصت‌ها هوشیارند، وجود داشته باشد. در یک اقتصاد سوسیالیستی اگر مدیران دولتی پاسخگو نباشند، مالکیت مشترک تقریباً بدون محتوا خواهد بود. حداکثر سیستمی از رقابت ظاهری خواهیم داشت که در آن شخص واقعاً مسئول تصمیم‌گیری کارآفرین نخواهد بود، بلکه مقامی است که تصمیمات را تأیید می‌کند. در نتیجه تمام مشکلات مربوط به آزادی ابتکار و ارزیابی مسئولیت که معمولاً با دستگاه‌های بوروکراتیک همراه است، پیش خواهد آمد (هایک، ۱۳۹۴: ۲۱۱). به همین دلیل، هایک امکان اینکه در غیاب مالکیت خصوصی، رقابت همچنان عملکرد تخصیصی خود را حفظ کند را «توهم محض» می‌داند (هایک، همان).

هم‌ارزی بین تصمیمات فرضی یک هیئت برنامه‌ریزی اشتراکی دارای دانش کامل و تعادل عمومی نئوکلاسیک، انعکاس‌دهنده تفکر مجرد و غیرتاریخی این آخری است که بسیار گمراه‌کننده است. نهادها از طریق تعاملات انسانی در طول زمان شکل می‌گیرند، به طوری که به تجسمی از دانش تبدیل می‌شوند که هرگز نمی‌توان آن را توسط یک فرد واحد بازیابی کرد. زندگی اجتماعی فقط با پذیرش قراردادهایی که پایه‌ای امن برای طرح‌ریزی یک اقدام جدید فراهم می‌کنند، ممکن است. بنابراین یک نگاه نهایی گرایانه که در ان «قوانین اولیه ارزش» مستقل از نهادهای اجتماعی باشد به تحلیل غلط می‌انجامد. از نظر هایک نهادهای اجتماعی که به صورت خودجوش پدیدار شده‌اند در هماهنگی انتخاب‌های اقتصادی بسیار مهم هستند. نهادهای اجتماعی که شکل گرفته‌اند و دوام

هایک، مسئله نظم و مجادله محاسبه سوسیالیستی: ... (عبدالحمید معرفی محمدی) ۲۱

آورده‌اند، نشان داده‌اند که برای کسانی که از آنها استفاده می‌کنند، مفید بوده‌اند. اینها همان نهادهایی هستند که از نظر هایک در قرن بیستم، قربانی حکومت‌های توتالیتر شدند. از نظر هایک ایده دیگری که بعض سوسیالیستها به آن اشاره می‌کنند این است که بتوان رقابت را حفظ و مالکیت را دولتی کرد.

در این سیستم مدیران مثل کارآفرینان با هم رقابت می‌کنند و قیمت‌های پولی برای همه کالا وجود دارد اما مدیران نباید مالک خصوصی بلکه حقوق بگیر دولت باشند و هدف نه افزایش سود بلکه تعیین قیمت جهت پوشش هزینه‌ها باشد... و برنامه ریزی در حد فراهم کردن چارچوبهای پایدار و عقلایی باشد (هایک، ۱۳۹۴: ۱۶۸).

به زعم سوسیالیستها در این شرایط از مزایای رقابت می‌توان بهره برد و از مشکلات سرمایه داری مثل اشوب حاصل از ناهماهنگی یا توزیع نابرابر که از مالکیت خصوصی نشأت می‌گیرد اجتناب کرد. اما هایک در اینجا این نکته را مطرح می‌کند که

در اینجا مسئله این نیست که آیا مرجع مرکزی در این شرایط می‌تواند به طور عقلایی در مورد تولید و توزیع تصمیم بگیرد یا نه بلکه این است که آیا می‌توان مسئولیت و تصمیم را به افرادی واگذار کرد که رقیب باشند ولی مالک ابزارهای تحت کنترل خود نیستند یا حداقل در آن ذینفع نباشند؟ (هایک، ۱۳۹۴: ۱۶۹).

این همان مسئله‌ای که در اقتصاد خرد مدرن به مسئله کارفرما-کارگزار مشهور است و نشان از وجود تعارض منافع و فقدان انگیزه است. از نظر هایک حتی تسهیل در استفاده از فن اوری نوین و یا صرفه‌های مقیاس نیز مجوزی برای کنترل مرکزی نیست:

...گاهی ادعا می‌شود رقابت، نوآوری‌های فنی مطلوب را ناممکن می‌کنند... و یا به دلیل اجبار به استفاده از ماشین‌الات جدید باعث اتلاف می‌شود... اما اگر هزینه‌های فرصت مد نظر قرار گیرد اینگونه مسایل فرعی محسوب می‌شوند... (هایک، ۱۳۹۴: ۱۷۳-۱۷۱).

نگاه ایستای نئوکلاسیکی قطعیتی بیش از حد به مفهوم هزینه می‌دهد و این تصور ایجاد می‌شود که با قیمت گذاری مدیران بر اساس هزینه نهایی می‌توان معیار روشنی برای آنها ارایه داد که رقابت را شبیه سازی کنند این در حالی است که

اگر مفهوم تعادل ایستا را ترک کنیم و توجه داشته باشیم که ابزارهای تولید محصول، فرایندهای خاصی است که تکرار نمی‌شوند و ارزش اغلب ابزارهای بادوام ربطی به هزینه‌های فرایند تولید ندارد بلکه به خدماتی که انتظار می‌رود این ابزارها در آینده انجام دهند بستگی دارد... در اینصورت دیگر هزینه تولید بر مبنای فرایندهایی که درون صنعت یا بنگاه منفرد رخ می‌دهد، به شکل قطعی قابل تعیین نیست... چرا که هزینه تولید مستقل از قیمت محصول نیست بلکه شیشه رانت یا سهم استهلاکی است که باید روی ارزش سرمایه‌ای شده شبه رانت‌های انتظاری منظور شود و البته وابسته به قیمت‌هایی است که انتظار می‌رود در آینده حاکم شود» (هایک، ۱۳۹۴: ۱۷۵-۱۷۴).

## ۶. هایک و ریشه‌های مسئله برنامه‌ریزی

در نگاه هایک بحران اقتصادی دهه‌های ۲۰ و ۳۰ میلادی، بسیاری از قلب‌های بی‌حوصله را بی‌پناه کرد. در اقتصاد، نظریه‌های خوب کنار گذاشته شدند و جای خود را به خواسته‌های جذاب اخلاقی اجتماعی دادند؛ و در سیاست، شباهت فزاینده‌ای میان دیدگاه‌های راست و چپ در مخالفت مشترکشان با لیبرالیسم که پایه سیاست انگلستان را تشکیل می‌داد، دیده می‌شد (هایک، ۱۹۴۴: ۱۳۵). اینگونه بود که سوسیالیسم جذاب شد. در منظر هایک این یک توهم بود. آن آزادی اقتصادی که برنامه‌ریزان به ما وعده می‌دهند دقیقاً به این معناست که ما از لزوم حل کردن مشکلات اقتصادی خود معاف شویم و در انتخاب‌های دشواری که این کار شامل می‌شود، به جای ما تصمیم گرفته شود (هایک، ۱۹۴۴: ۶۹).

جایی که تقسیم کار گسترده باشد، (تقریباً تمامی) فعالیت‌های اقتصادی بخشی از یک فرآیند اجتماعی محسوب می‌شوند. در چنین شرایطی، برنامه‌ریزی اقتصادی الزاماً شامل کنترل اجتماعی گسترده‌ای می‌شود. وقتی دولت وسایل تولید را در اختیار بگیرد، این تنها انتقال قدرت نیست، بلکه قدرتی کاملاً جدید و پیش از این وجود نداشته است، ایجاد می‌شود. وقتی قدرت غیرمرکزی است، هیچ‌کس نمی‌تواند درآمد یا موقعیت افراد خاصی را تعیین کند. بنابراین، اگرچه یک کودک فقیر کمتر از کودک ثروتمند امکان دستیابی به ثروت زیاد را دارد، اما تنها سیستم رقابتی است که نتیجه را به فرد وابسته می‌کند، نه به لطف و عنایت قدرتمندان. همیشه نابرابری‌هایی وجود خواهد داشت که برای کسانی که از آن رنج می‌برند، ناعادلانه به نظر می‌رسند، ناامیدی‌هایی که بی‌دلیل به نظر می‌رسند، و حوادث بدشانسی که کسانی که دچارش می‌شوند، آن را سزاوار نمی‌دانند. اما وقتی این اتفاقات در

هایک، مسئله نظم و مجادله محاسبه سوسیالیستی: ... (عبدالحمید معرفی محمدی) ۲۳

جامعه‌ای رخ دهند که آگاهانه هدایت می‌شود، واکنش مردم کاملاً متفاوت خواهد بود نسبت به زمانی که این اتفاقات نتیجه تصمیمات آگاهانه کسی نیستند. (هایک، ۱۹۴۴: ۷۹)

وظیفه برنامه‌ریزی مرکزی این است که یک دسته از منافع را در مقابل دسته دیگر قرار دهد تا در نهایت گروه انتخابی غالب شود و به تمام جامعه تحمیل شود. در مقابل، دلیل وجود قانون این است که دولت به قوانین متکی باشد، به طوری که افراد حدود قدرت دولت را بشناسند. در تمام موارد دیگر، تنها با قانون محدود شده، افراد آزادند تا امور شخصی خود را سازماندهی کنند. در فقدان اطلاعات (و همچنین انگیزه‌ها) که قیمت‌ها منتقل می‌کند این سازماندهی غیرممکن است. هایک در کتاب راه بردگی هشدار می‌داد که هر انحرافی از مسیر لیبرالیسم به راه لغزنده به سوی بردگی خواهد انجامید. این در حالی بود که بعض اقتصاددانانی که در حوزه سیاست‌گذاری نیز بودند مثل تینبرگن (Tinbergen) (۱۹۵۹، ۱۹۶۱) معتقد بود که تئوری اقتصادی امکان ساخت یک رژیم بهینه یکتا که ترکیبی از بازار و برنامه باشد را فراهم می‌آورد. او باور داشت که سوسیالیست‌ها و لیبرال‌ها به همان اهداف مشترک، یعنی حداکثر کردن رفاه و ثبات، می‌پردازند، لذا سیستم‌های اقتصادی در نهایت به هم می‌رسند.

## ۷. نقد دیدگاه هایک در رابطه با دفاع او از لیبرالیسم بازار محور

هایک در بیان معجزه مکانیسم قیمت و نهاد بازار نکات بسیار مهمی را بیان می‌کند اما به چند نکته مهم توجه نداشته و نظریه او را به نظریه ای آرمانی تبدیل کرده است. در واقع درست است که سوسیالیسم به دلیل حذف بازار ناممکن است ولی سرمایه داری انتزاعی مورد نظر هایک نیز به دلیل عدم توجه به «تاریخ» (فهم تاریخی موضوعات اجتماعی) و «قدرت» (تاثیر مناسبات قدرت در کنترل اقتصاد) عملاً ناممکن است. وقتی از تاریخ صحبت می‌کنیم منظور ما ساختار نهادی و مسیر پیموده شده یک ملت در تمامی ابعاد وجودی آن از فرهنگ تا تکنولوژی است. البته هایک به بحث نهادها می‌پردازد و حتی از تکامل نهادها نیز صحبت می‌کند چرا که خوب می‌داند نهاد بازار برای اینکه عمل کند باید یک ساختار حقوقی و سیاسی خاصی حاکم باشد تا تداوم آن تضمین شود. او بهترین ساختار نهادی برای بازار را ان ساختاری می‌داند که نتیجه تحول خودجوش نهادهاست که نمونه بارز آن ساختار سیاسی و حقوقی انگلستان است. اما تکامل تاریخی برای هر ملتی منحصر به فرد است در حالی که هایک ان ساختار نهادی را ایده ال می‌داند که منطبق بر تاریخ غرب ان

هم از نوع انگلوساکسونی ان است و حتی ساختار نهادی اروپای قاره ای را نیز تحقیر می کند. به همین دلیل از نظر او ساختار حقوقی عرفی (Common Law) که در سنت انگلوساکسونی رواج دارد و نه ساختار حقوق نوشته (Civil law) اروپای قاره ای (رومی-ژرمنی)، ایده ال او برای نظم مبتنی بر آزادی است. اما مردمی که بهره مند از ساختار نهادی مبتنی «حقوق عرفی» نبوده اند چه باید بکنند؟ هایک جوابی ندارد. نظریه او در مورد تکامل نهادها نیز بیش از آنکه انضمامی و تاریخی باشد، غیرتاریخی و انتزاعی و مبتنی بر تکامل نهادها با یک مکانیسم لامارکی (Lamarckian) است که امکان یک نظم خودجوش را فراهم می کند.

دومین نقد بر هایک غفلت او از قدرت و اقتصاد سیاسی است. در بازار به راحتی می تواند انحصار بوجود آید و صاحبان سرمایه انحصاری می توانند دولت را نیز کنترل و رانت جویی کنند. اما از نظر هایک این برنامه ریزی است که منجر به تمرکز قدرت در دست دولت و محدود کردن آزادی می شود و ما را به سوی بردگی هدایت می کند. گویی اگر بازار آزاد حاکم شود رابطه بین سیستم سیاسی و اقتصادی قطع و سیستم اقتصاد مستقل می شود و مشکل اقتصاد سیاسی هم محو می شود. به همین دلیل است که هایک روی خوشی به دموکراسی و دولت رفاه هم نشان نمی دهد و در مقام یک لیبرال محافظه کار ظاهر می شود. این غفلت او از بحث قدرت و اقتصاد سیاسی او را از این نکته نیز غافل کرده که قیمت نه تنها نتیجه توازن عرضه و تقاضا بلکه محل تضاد منافی چون تضاد بین کار و سرمایه نیز هست. لذا قیمت‌ها توازن قدرت است و توزیع درآمد در جامعه را تغییر می دهد. همانطور که مارکس نیز می گوید در اقتصاد سرمایه داری انحصاری لزوما «ارزش کالا» بر «قیمت کالا» منطبق نیست به همین دلیل نیروهای بازار نمی توانند انحصارات را از بین ببرند یا در بلندمدت بین نیروی کار و سرمایه توازن ایجاد کنند. اما هایک نظریه ذهنی ارزش و قیمت را مطلق می داند و لذا بخشی از واقعیت را نادیده می گیرد.

سومین نقد مربوط به تضادی است که در روش شناسی هایک وجود دارد و آن تنش بین فردگرایی و تلاش او برای تبیین یک نظم اجتماعی و تاریخی است. او به دلیل نگاه سوبژکتیو کانتی اش، ابزاری روش شناسانه برای پل زدن بین روش شناسی فردگرایانه و تحلیل های کل گرایانه اش در مورد پدیده های اجتماعی و تاریخی در دست ندارد. چهارمین نقد به کسانی مثل هایک که نظم بازار را مبنا می گیرند عدم توجه آنها به تولید کالاهای عمومی مثل امنیت است. آیا بازار می تواند بین موشک و موبایل انتخاب انجام

دهد؟ مردم به خرید موبایل رای می دهند یا موشک؟ در دنیای تخیلی نهاییون، بازار امکان بهترین انتخاب را فراهم می کند. اما اگر بازار شکست خورد چه؟ هایک پاسخی ندارد همانطور که در مورد ایجاد نابرابری فزاینده در سرمایه داری بازار محور نیز جواب درخوری ندارد. از سویی ما مکتب اقتصاد نهادگرای جدید را داریم که با طرح بحث هزینه معاملات (Transaction cost)، زمانیکه ما با مسایلی مثل عقلانیت محدود (Bounded rationality)، فرصت طلبی و خاص بودن دارایی (Asset specificity) بویژه در یک شرایط نامطمئن روبه رو هستیم، سازمان و سلسله مراتب را نه رقیب بازار بلکه مکمل بازار می داند. لذا دیگر نظم اقتصادی قابل تقلیل به نظم بازار نخواهد بود.

## ۸. نتیجه گیری

هدف این مقاله بررسی و تحلیل موضوع مجادله محاسبه سوسیالیستی بر اساس کتاب مشهور هایک به نام «فردگرایی و نظم اقتصادی» است. این بحث در بین دو جنگ در تقابل ایدئولوژیک دو نظام اقتصادی کمونیستی و سرمایه داری آغاز شد و در دوران جنگ سرد به اوج خود رسید. برنده این بحث را نه جدال منطقی و علمی طرفداران این دو مکتب که فروپاشی شوروی تعیین کرد. امروزه همه میزس و بویژه هایک را پیشگویانی می دانند که فروپاشی شوروی را با بحث عدم امکان محاسبه سوسیالیستی پیش بینی کرده بودند. بی شک هایک بصیرتهای زیادی در این مباحثه به خرج داد بویژه اینکه مبانی معرفت شناختی و موانع عملی و حتی فنی این عدم امکان را نیز تشریح کرد و حتی پیامدهای هولناک محدود کردن آزادی در یک نظام کمونیستی را نیز هشدار داد. او با بحث تقسیم دانش و مسئله اقتصاد به عنوان مسئله هماهنگی از طریق مکانیسم قیمت و نهاد بازار، نشان داد که چرا مسئله محوری علم اقتصاد قابل تقلیل به یک مسئله فنی قابل حل با روش های ریاضی و کمی نیست. در این راستا او نشان داد که چگونه بی توجهی به نظریه ذهنی ارزش و عنصر سوژکتیو در کنش انسانی، طرفداران برنامه ریزی را به خطاهای روش شناسانه دچار کرده است. این خطاها با توسل به اقتصاد ریاضی نئوکلاسیکی والراس نیز قابل حل نیست، چرا که دیدگاه عینیت گرای نئوکلاسیکها نیز که ریشه در معرفت شناسی دکارتی دارد، دچار همان خطاهای روش شناسانه است.

با این وجود اگر چه هایک را پیروز این مجادله می دانند اما نقدهایی بر خود او نیز وارد است که البته مجال دیگری می طلبد اما به طور خلاصه می توان گفت نگاه هایک

غیرتاریخی و بی توجه به روابط قدرتی است که اقتصاد را شکل می دهد. لذا نظریه اش انتزاعی می شود. تکامل تاریخی امری انضمامی و برای هر ملتی منحصر به فرد است. نسخه ای که هایک می پیچد شاید برای کشوری مثل انگلستان صادق باشد چرا که با مفروضات هایک در مورد ان ساختار نهادی، سیاسی و حقوقی ایده ال هایک، یعنی ساختار انگلوساکسونی و سنت روشنفکری اسکاتلندی، همخوان است. اما در مورد کشورهایی با تاریخ و فرهنگ متفاوت و لذا ساختار نهادی متفاوتی که به مثابه سنت به آنها به ارث رسیده است، نسخه جهانشمولی ندارد.

## کتاب‌نامه

هایک، فردریش فون، ۱۳۹۴، فردگرایی و نظم اقتصادی، ترجمه محسن رنجبر، نشر مرکز، تهران.

- Barone, E. ([1908] 1935). "The Ministry of Production in the Collectivist State", in F.A. von Hayek (ed.), *Collectivist Economic Planning. Critical Studies on the Possibilities of Socialism*, London: Routledge. pp. 245–90.
- Hayek, F.A. (1944), *The Road to Serfdom* (London: George Routledge and Sons).
- Kantorovich, L.V. ([1959] 1965). *The Best Use of Economic Resource*, Oxford: Pergamon.
- Lange, O.R. (1936) 'On the economic theory of socialism', *Review of Economic Studies*, vol. IV, NOs 1 and 2; cited from Lippincott, 1964, pp. 55–143.
- Lavoie, D. (1985). *Rivalry and Central Planning. The Socialist Calculation Debate Reconsidered* (Cambridge University Press).
- Lange, O. (1936). On the economic theory of socialism, Part I. *Review of Economic Studies* 4: 53–71.
- Lange, O. (1937). On the economic theory of socialism, Part II. *Review of Economic Studies* 4: 123–42.
- Mises, L. von (1920) "Economic Calculation in the Socialist Commonwealth," in F. A. von Hayek (ed.) *Collectivist Economic Planning*, New York: Augustus M. Kelley.
- Pareto, V. ([1906] 1966). "Manuel d'économie politique", in G. Busino (ed.), *Oevres Completes*, Vol. VII. Genève: Droz.
- Steele, G.R. (2007) *The Economics of Friedrich Hayek*, London: Macmillan Press.
- Tinbergen, J. (1959). "The Theory of the Optimum Regime", in L.H. Klaassen, L.M. Koyck and H.J. Witteveen (eds.), *J. Tinbergen Selected Papers*, Amsterdam: North Holland. pp. 264–304.
- Tinbergen, J. (1961). Do communist and free economies show a converging pattern? *Soviet Studies* 12: 333–41.